Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Monument en overtreding

Handreiking voor gemeenten bij strafrechtelijke handhaving

Bescherming van monumenten in wet- en regelgeving

Afwegingskader voor strafrechtelijke handhaving

Stappenplan voor het doen van aangifte

Het verloop van de procedure na het doen van aangifte

2022

Over de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed

Een overheid die verantwoording kan afleggen. Erfgoed beschikbaar voor iedereen. Nu en in de toekomst.
Dat is onze missie.

Wij zien toe op de toegankelijkheid van overheidsinformatie en op de zorgvuldige omgang met erfgoed.
Wij kijken hoe de regels in de praktijk werken.

Inhoud

Inleiding 5

1 Bescherming van monumenten in wet- en regelgeving 7
1.1 Waar zijn de regels voor de bescherming van monumenten te vinden? 7
1.2 Specifieke overtredingen en overige delicten 9
1.3 Overtreding of misdrijf en bijbehorende strafmaat 11

2 Wijze van handhaving: bestuursrechtelijk en/of strafrechtelijk 13
2.1 Bestuursrechtelijke handhaving 13
2.2 Strafrechtelijke handhaving 13
2.3 Wanneer (ook) aangifte doen 15
2.4 Verjaring 15

3 Aangifte doen 17
3.1 Wie kan aangifte doen? 17
3.2 Waar kan aangifte worden gedaan? 17
3.3 Tegen wie aangifte doen? 17
3.4 De aangifte 18

4 Het verloop van de procedure na aangifte 21
4.1 Proces-verbaal opmaken door politie of boa 21
4.2 Overleg met het Openbaar Ministerie en vervolgingsbeslissing 21
4.3 Strafrechtelijk onderzoek, getuigen en verdachten horen door politie of boa 21
4.4 Dossier overdracht aan het Openbaar Ministerie 21
4.5 Op de hoogte blijven en laten publiceren van de uitspraak 22

Bijlagen 23
Bijlage 1 Voorbeeld van een aangifte 23
Bijlage 2 Websites 26
Bijlage 3 Bronnen 27

Afbeelding 1 Het bisschoppelijk paleis aan de Nieuwe Gracht 80 in Haarlem uit de eerste helft van de achttiende eeuw. Bij een verbouwing van dit rijksmonument in 2019 zijn in afwijking van de vergunning delen van het monumentale interieur verwijderd. De gemeente Haarlem heeft aangifte gedaan.

Inleiding

Een overtreding van regels voor de bescherming van monumenten kan een strafbaar feit zijn waar een gemeente tegen op kan treden. Als er sprake is van (onherstelbare) aantasting van de monumentale waarde, is strafrechtelijke handhaving te overwegen door het doen van aangifte.

Steeds meer gemeenten treden actief op bij overtredingen bij rijksmonumenten. In de Monitor monumenten en archeologie gemeenten (2019-2020) van de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed geeft 78% van de gemeenten aan dat zij toezicht op rijksmonumenten houden. Zo'n 41% kent aan handhaving bij rijksmonumenten de hoogste dan wel een hoge prioriteit toe. Vaak gebeurt dit door bestuursrechtelijke handhaving, in de vorm van een bouwstop of door het opleggen van dwangsommen. Maar in sommige gevallen gaat een gemeente er toe over om aangifte te doen. Bijvoorbeeld van illegale wijzigingen, onjuist uitgevoerde restauraties of wijzigingen, vernieling of het niet nakomen van de instandhoudingsplicht bij rijksmonumenten.

Deze handreiking voor gemeenten bij strafrechtelijke handhaving biedt veel informatie waar rekening mee gehouden kan worden bij het doen van aangifte. Het verwijst naar relevante wetsartikelen, geeft aan hoe een gemeente te werk kan gaan en laat zien hoe een aangifte opgebouwd kan worden. Zo kan bijvoorbeeld aangifte rechtstreeks bij de politie of via de eigen buitengewoon opsporingsambtenaar (boa) gedaan worden. De ervaring leert dat hoe beter een dossier is opgebouwd, hoe groter de kans van slagen is in de verdere juridische procedure.

De Inspectie heeft bij het schrijven van deze handreiking gebruik gemaakt van recente jurisprudentie en ervaringen van gemeenten en erfgoedorganisaties op het gebied van strafrechtelijke handhaving. De contacten die de Inspectie heeft met het Openbaar Ministerie en de politie vormden ook een belangrijke basis voor deze handreiking. De focus ligt op gebouwde rijksmonumenten, maar de handreiking is ook van toepassing op groene en archeologische[1] rijksmonumenten. En grotendeels te gebruiken voor provinciale of gemeentelijke monumenten. Met deze handreiking wil de Inspectie gemeenten verder helpen als zij overwegen om aangifte te doen.

[1] Voor archeologische rijksmonumenten wordt verwezen naar: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Handhaving en preventie op archeologische monumenten*, Amersfoort 2015.

Afbeelding 2 Het souterrain van het rijksmonument Nieuwe Gracht 80 in Haarlem na de illegale verwijdering van het monumentale interieur. Foto: gemeente Haarlem.

1 Bescherming van monumenten in wet- en regelgeving

Het zonder vergunning verwijderen van historisch voegwerk van een beschermd grachtenpand, het ingooien van glas-in-lood ramen van een monumentaal kerkgebouw, het zonder vergunning bouwen op een beschermde historische buitenplaats of de verwaarlozing van een monumentale boerderij. Zomaar een paar voorbeelden van wat er in de praktijk fout kan gaan. In al deze gevallen gaat het om verlies of dreiging van verlies van monumentale waarden. Er is sprake van een overtreding indien er wordt gehandeld in strijd met regels voor de bescherming van monumenten, die hieronder in een overzicht zijn opgenomen. Aan de hand hiervan kan beoordeeld worden of daadwerkelijk sprake is van een overtreding of zelfs van een misdrijf.

1.1 Waar zijn de regels voor de bescherming van monumenten te vinden?

Op dit moment is de regelgeving voor de bescherming van monumenten opgenomen in de volgende wetten:

- Monumentenwet 1988/Erfgoedwet
- Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo)
- Wet op de economische delicten (Wed)
- Omgevingswet (na inwerkingtreding)

Met de inwerkingtreding van de Omgevingswet, zal deze situatie veranderen en zullen zowel de Wabo als het deel van de Monumentenwet 1988, dat nu nog via het overgangsrecht van de Erfgoedwet van kracht is, in deze nieuwe wet opgaan. Hieronder worden deze wetten kort besproken.

Monumentenwet 1988/Erfgoedwet

Het algemene verbod op het beschadigen en vernielen van een beschermd monument is opgenomen in art. 11 van de Monumentenwet 1988. Deze wet is weliswaar op 1 juli 2016 komen te vervallen, maar delen ervan, zoals het algemene verbod op het beschadigen en vernielen van een beschermd monument, zijn via het overgangsrecht van de Erfgoedwet nog steeds van toepassing tot het moment dat de Omgevingswet van kracht wordt (art. 9.1 Erfgoedwet). De instandhoudingsplicht, het verbod om aan een beschermd monument onderhoud te onthouden dat voor de instandhouding daarvan noodzakelijk is, is opgenomen in de Erfgoedwet, die op 1 juli 2016 in werking is getreden (art. 9.1, eerste lid, onder a, en art. 10.18 Erfgoedwet).

Wet algemene bepalingen omgevingsrecht

Het verbod op het zonder omgevingsvergunning slopen, verstoren, verplaatsen of in enig opzicht wijzigen van een rijksmonument of het zonder vergunning herstellen, gebruiken of laten gebruiken van een rijksmonument op een wijze, waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht, is opgenomen in art. 2.1, eerste lid, onder f, van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo). Daarnaast bepaalt art. 2.3, onder b, Wabo dat het verboden is om te handelen in strijd met een voorschrift van een omgevingsvergunning dat betrekking heeft op activiteiten als bedoeld in artikel 2.1, eerste lid, onder f, Wabo.

Wet economische delicten

Overtredingen van de hierboven genoemde verboden zijn economische delicten op basis van het oude art. 1a, onder 2, Wet op de economische delicten (Wed), dat dankzij het overgangsrecht van de Erfgoedwet nog steeds van kracht is (art. 9.1, tweede lid, onder b, Erfgoedwet) totdat de Omgevingswet in werking treedt. In de Wed is onder meer opgenomen wat de straffen en maatregelen zijn voor de betreffende economische delicten. In tabel 1a is te zien wat de strafbaarstelling is voor de betreffende overtredingen.

Omgevingswet

Naar verwachting treedt de Omgevingswet op 1 januari 2023 in werking. De Omgevingswet bundelt wetten en regelingen over onder meer ruimte, wonen, infrastructuur, milieu, natuur en water. Het hierboven genoemde deel van de Monumentenwet 1988 dat nu nog via het overgangsrecht van de Erfgoedwet van kracht is en de Wabo zullen in het stelsel van de Omgevingswet opgaan.

- Het algemene verbod op het beschadigen en het vernielen van een rijksmonument is dan verankerd in art. 13:12, onder a, van het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal), één van de vier algemene maatregelen van bestuur, waarin de Omgevingswet wordt uitgewerkt in praktische regels.
- De instandhoudingsplicht is opgenomen in art. 13:12, onder b, Bal.
- Daarnaast staat in het Bal in art. 13.7 nog een specifieke zorgplicht om beschadiging en vernieling van rijksmonumenten te voorkomen.
- Het verbod op het verrichten van een rijksmonumenten-activiteit zonder vergunning is opgenomen in art. 5.1, eerste lid, onder b, Omgevingswet.
- Het handelen in strijd met voorschriften van een omgevingsvergunning is verboden op basis van art. 5.5, eerste lid, onder b, Omgevingswet.[2]

[2] Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, afdeling Juridische Zaken, *Rijksmonumenten onder de Omgevingswet*, versie 1.2, 7 september 2021.

De Erfgoedwet zal niet opgaan in de Omgevingswet en blijft dus zelfstandig bestaan. In de Erfgoedwet is vastgelegd wat erfgoed is en hoe de zorg voor cultuurgoederen in eigendom van de overheid plaats vindt. In de Omgevingswet staat de manier waarop in de fysieke leefomgeving met het cultureel erfgoed moet worden omgegaan.

Overzicht van de verschillende overtredingen

Hieronder volgt een overzicht van de verschillende overtredingen, de bijbehorende wetsartikelen en de maximale straf die op overtreding daarvan staat. Tabel 1a laat de huidige situatie zien. Tabel 1b geeft aan hoe het overzicht eruit gaat zien na de inwerkingtreding van de Omgevingswet. Een belangrijk verschil met de huidige situatie is dat de maximale straf wordt verhoogd.

Tabel 1a Overtredingen

	Overtredingen	Artikel	Strafbaarstelling	Maximale straf
I.	Beschadigen of vernielen van een rijksmonument (algemeen verbod) Bijvoorbeeld het ingooien van glas in lood ramen of het bekladden van een standbeeld. Zie voor een overzicht ook www.monumententoezicht.nl.	11 Monumentenwet 1988/ 9.1, eerste lid, en 10.18 Erfgoedwet.	1a, onder 2, Wet op de economische delicten (oud)/ 9.1, tweede lid, onder b, Erfgoedwet.	**Overtreding** 6, eerste lid, onder 5, Wet op de economische delicten: hechtenis van ten hoogste 6 maanden, taakstraf of geldboete van de vierde categorie. **Misdrijf (opzet)** 6, eerste lid, onder 2, Wet op de economische delicten: gevangenisstraf van ten hoogste 2 jaren, taakstraf of geldboete van de vierde categorie. **Rechtspersoon** 6, eerste lid, onder 2, Wet op de economische delicten juncto 23, zevende lid, Wetboek van Strafrecht: gevangenisstraf van ten hoogste 2 jaren of geldboete van de vijfde categorie.
II.	Verwaarlozen/handelen in strijd met de instandhoudingsplicht.[3] Bijvoorbeeld het langdurig openlaten van daken, ramen of het niet repareren van kapotte dakgoten (zie ook IV).	11 Monumentenwet 1988/ 9.1, eerste lid, en 10.18 Erfgoedwet.		
III.	Zonder omgevingsvergunning slopen, verstoren, verplaatsen of in enig opzicht wijzigen van een rijksmonument. Bijvoorbeeld het verwijderen van een schouw of stucplafond zonder vergunning.	2.1, eerste lid, onder f, Wabo.	1a, onder 2, Wet op de economische delicten.	
IV.	Zonder omgevingsvergunning herstellen, gebruiken of laten gebruiken van een rijksmonument op een wijze, waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht. Bijvoorbeeld het aanbrengen van rolluiken, maar ook het langdurig openlaten van daken, ramen of het niet repareren van kapotte dakgoten (zie ook II).	2.1, eerste lid, onder f, Wabo.		
V.	Handelen in strijd met een voorschrift van een omgevingsvergunning Bijvoorbeeld het vervangen van alle oude dakpannen door nieuwe, terwijl in de vergunning is voorgeschreven dat de oude pannen moeten worden hergebruikt.	2.3, onder b, Wabo.		

[3] Zie de toevoeging in het overgangsrecht (artikel 10.18) van de Erfgoedwet aan artikel 11, eerste lid, onder a, van de Monumentenwet 1988. Overigens was het voor de inwerkingtreding van de Erfgoedwet ook al verboden om een beschermd rijksmonument te verwaarlozen. Zie bijvoorbeeld de uitspraak van de Raad van State uit 2012 over Sankt Ludwig: https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@80302/201101486-1-a2.

Tabel 1b Overtredingen, na inwerkingtreding Omgevingswet

	Overtredingen (na invoering Omgevingswet)	Artikel	Strafbaarstelling	Maximale straf
I.	Beschadigen of vernielen van een rijksmonument (algemeen verbod) Bijvoorbeeld het ingooien van glas in lood ramen of het bekladden van een standbeeld. Zie voor een overzicht ook www.monumententoezicht.nl.	13:12, onder a, Besluit activiteiten leefomgeving	1a, onder 1, Wet op de economische delicten/ 2:47 Invoeringswet Omgevingswet	**Overtreding** 6, eerste lid, onder 4, Wet op de economische delicten: hechtenis van ten hoogste 1 jaar, taakstraf of geldboete van de vierde categorie. **Misdrijf (opzet)** 6, eerste lid, onder 1, Wet op de economische delicten: gevangenisstraf van ten hoogste 6 jaren, taakstraf of geldboete van de vijfde categorie. **Rechtspersoon** 6, eerste lid, onder 1 Wet op de economische delicten juncto 23, zevende lid, Wetboek van Strafrecht: gevangenisstraf van ten hoogste 6 jaren of geldboete van de zesde categorie.
II.	Verwaarlozen/handelen in strijd met de instandhoudings-plicht. Bijvoorbeeld het langdurig openlaten van daken, ramen of het niet repareren van kapotte dakgoten (zie ook IV).	13:12, onder b, Besluit activiteiten leefomgeving		
III.	Zonder omgevingsvergunning slopen, verstoren, verplaatsen of in enig opzicht wijzigen van een rijksmonument. Bijvoorbeeld het verwijderen van een schouw of stucplafond zonder vergunning.	5.1, eerste lid, onder b, Omgevingswet	1a, onder 1, Wet op de economische delicten/ 2:47 Invoeringswet Omgevingswet	
IV.	Zonder omgevingsvergunning herstellen, gebruiken of laten gebruiken van een rijksmonument op een wijze, waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht. Bijvoorbeeld het aanbrengen van rolluiken, maar ook het langdurig openlaten van daken, ramen of het niet repareren van kapotte dakgoten (zie ook II).	5.1, eerste lid, onder b, Omgevingswet		
V.	Handelen in strijd met een voorschrift van een omgevings-vergunning Bijvoorbeeld het vervangen van alle oude dakpannen door nieuwe, terwijl in de vergunning is voorgeschreven dat de oude pannen moeten worden hergebruikt.	5.5, eerste lid, onder b, Omgevingswet		

1.2 Specifieke overtredingen en overige delicten

Daarnaast kan het bij monumenten ook gaan om delicten als diefstal, vernieling of beschadiging op basis het Wetboek van Strafrecht. Bijvoorbeeld het stelen van koperen goten van een monumentaal kerkgebouw of het vernielen van vensters en deuren. Ook kan er bij verwaarlozing van een monument sprake zijn van strijdigheid met de bepalingen van de Woningwet.

Wetboek van Strafrecht

Het Wetboek van Strafrecht vormt samen met het Wetboek van Strafvordering de basis van het Nederlandse strafrecht. Het regelt welke delicten als een misdrijf en welke delicten als een overtreding worden beschouwd. Naast het Wetboek van Strafrecht zijn er ook bijzondere wetten, waarin misdrijven en overtredingen zijn opgenomen, waaronder de eerder genoemde Wet op de economische delicten. In het Wetboek van Strafrecht is vastgelegd welke straffen er gelden voor diefstal en vernieling dan wel beschadiging.

Woningwet

De Woningwet gaat over het bouwen van woningen en de volkshuisvesting. Het Bouwbesluit 2012 is gebaseerd op die wet en bevat technische voorschriften voor het slopen, (ver)bouwen en gebruiken van bouwwerken. Een bouwwerk mag geen gevaar opleveren voor bewoners, gebruikers en omgeving. Daarom zijn in het Bouwbesluit 2012 voorschriften voor veiligheid, gezondheid, bruikbaarheid, energiezuinigheid en milieu opgenomen. Deze voorschriften gelden voor alle gebouwen en andere bouwwerken. Monumenten moeten daar ook aan voldoen, tenzij een bepaald voorschrift ertoe zou kunnen leiden dat de monumentale waarde van een bouwwerk wordt aangetast. Op basis van art. 1.13 van het Bouwbesluit kan in de omgevingsvergunning voor een monument een voorschrift worden opgenomen dat afwijkt van een voorschrift van het Bouwbesluit 2012. In dat geval heeft het voorschrift in de omgevingsvergunning voorrang boven het betreffende voorschrift van het Bouwbesluit 2012. Zo kan worden voorkomen dat de monumentale waarde wordt aangetast bij een verbouwing van een monument. Zie ook het infoblad Bouwbesluit 2012 over monumenten.[4]

[4] Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Infoblad Bouwbesluit 2012, Moeten monumenten voldoen aan de bouwregelgeving?*

Overzicht van overige overtredingen

De onderstaande twee tabellen geven een overzicht van de overige overtredingen die van toepassing kunnen zijn op een monument, waaronder strijd met bepalingen van de Woningwet en overtredingen van het Wetboek van Strafrecht.

Tabel 2a geeft een overzicht van de overige overtredingen in de huidige situatie, met de bijbehorende artikelen, strafbaarstelling en maximale straf.

Tabel 2b laat zien hoe het overzicht van de overige overtredingen er uit ziet na inwerkingtreding van de Omgevingswet. Zodra de Omgevingswet in werking treedt, zal de Woningwet voor een groot deel hierin opgaan. De regels van het Bouwbesluit gaan grotendeels over in het Besluit bouwwerken leefomgeving.

Tabel 2a Overige overtredingen

	Overige overtredingen	Artikel	Strafbaar-stelling	Straf
VI	Verwaarlozing/strijd met voorschriften betreffende het bouwen, de staat van bestaande bouwwerken, het gebruik en het slopen. Bijvoorbeeld een pand wordt ernstig verwaarloosd, waardoor het niet meer wind en waterdicht is.	1a en 1b, Woningwet / 2.6 en 3.26 Bouwbesluit.	1a, onder 2, Wet op de economische delicten	**Overtreding** 6, eerste lid, onder 5, Wet op de economische delicten: hechtenis van ten hoogste 6 maanden, taakstraf of geldboete van de vierde categorie. **Misdrijf (opzet)** 6, eerste lid, onder 2, Wet op de economische delicten: gevangenisstraf van ten hoogste 2 jaren, taakstraf of geldboete van de vierde categorie. **Rechtspersoon** 6, eerste lid, onder 2, Wet op de economische delicten jo 23, zevende lid, Wetboek van Strafrecht: gevangenisstraf van ten hoogste 2 jaren of geldboete van de vijfde categorie.
VII	**Diefstal** Bijvoorbeeld diefstal van interieur-onderdelen, zoals schouwen, deuren, behangselschilderingen.	310 Wetboek van Strafrecht	1a, onder 2, Wet op de economische delicten	gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van de vierde categorie.
VIII	**Vernieling/beschadiging** Bijvoorbeeld het vernielen van een tuinvaas of het ingooien van glas in lood ramen.	352 Wetboek van Strafrecht	1a, onder 2, Wet op de economische delicten	gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van de vierde categorie.

Tabel 2b Overige overtredingen, na inwerkingtreding Omgevingswet

	Overige overtredingen (na invoering Omgevingswet)	Artikel	Strafbaar-stelling	Straf
VI	Verwaarlozing/strijd met voorschriften betreffende het bouwen, de staat van bestaande bouwwerken, het gebruik en het slopen. Bijvoorbeeld een pand wordt ernstig verwaarloosd, waardoor het niet meer wind en waterdicht is.	1.6, 1.7, 4.3, eerste lid, onder a, en 5.1, tweede lid, onder a, Omgevingswet/ 3.3, 3.5, 3.8 en 3.64 Besluit bouwwerken leefomgeving	1a, onder 2, Wet op de economische delicten/2:47 Invoeringswet Omgevingswet	**Overtreding** 6, eerste lid, onder 5, Wet op de economische delicten: hechtenis van ten hoogste 6 maanden, taakstraf of geldboete van de vierde categorie. **Misdrijf (opzet)** 6, eerste lid, onder 2, Wet op de economische delicten: gevangenisstraf van ten hoogste 2 jaren, taakstraf of geldboete van de vierde categorie. **Rechtspersoon** 6, eerste lid, onder 2, Wet op de economische delicten jo 23, zevende lid, Wetboek van Strafrecht: gevangenisstraf van ten hoogste 2 jaren of geldboete van de vijfde categorie.
VII	**Diefstal** Bijvoorbeeld diefstal van interieur-onderdelen, zoals schouwen, deuren, behangselschilderingen.	310 Wetboek van Strafrecht	Idem.	gevangenisstraf van ten hoogste van vier jaren of geldboete van de vierde categorie.
VIII	**Vernieling/beschadiging** Bijvoorbeeld het vernielen van een tuinvaas of het ingooien van glas in lood ramen.	352 Wetboek van Strafrecht	Idem.	gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van de vierde categorie.

1.3 Overtreding of misdrijf en bijbehorende strafmaat

De hierboven genoemde overtredingen zijn allen een economisch delict. Als er sprake is van opzet, dan heeft dit gevolgen voor de strafmaat. Zijn ze opzettelijk gepleegd dan zijn het misdrijven. Als opzet ontbreek of niet bewezen kan worden, dan is sprake van overtredingen.

Misdrijf

Als sprake is van een misdrijf, dan kan dit bestraft worden met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren, taakstraf of geldboete van de vierde categorie[5]. Een hogere geldboete is mogelijk, afhankelijk van de waarde van de goederen, waarmee of met betrekking tot welke het economisch delict is begaan. Ook is een hogere boete mogelijk als het misdrijf is begaan door een rechtspersoon. Na inwerkingtreding van de Omgevingswet gaat de maximale straf omhoog. Zie hiervoor tabel 1b.

Overtreding

Als sprake is van een overtreding, dan kan deze worden bestraft met hechtenis van ten hoogste zes maanden, taakstraf of geldboete van de vierde categorie. In het economisch strafrecht geldt 'kleurloos opzet'. Er hoeft niet bewezen te worden dat de verdachte zich bewust was van het voorschrift dat hij overtrad, maar (alleen) dat er sprake was van opzettelijk gedrag. Er is dus al snel sprake van opzet als het gaat om de Wet op de economische delicten.

[5] De vierde categorie komt (2022) neer op € 22.500, de vijfde categorie op € 90.000.

Afbeelding 3 In 2017 deed de gemeente Zutphen aangifte van de illegale sloop van een balkenlaag en trap van het rijksmonument Beukerstraat 30. Voor de vernieling van de trap en balkenlaag zijn zowel de eigenaar als de aannemer strafrechtelijk veroordeeld. Foto: gemeente Zutphen.

2 Wijze van handhaving: bestuurs-rechtelijk en/of strafrechtelijk

Als sprake is van een overtreding met betrekking tot een monument dan kan een gemeente op twee manieren handhaven: via het bestuursrecht of via het strafrecht. Het is ook mogelijk om voor beide vormen van handhaving te kiezen. De onderstaande tabel geeft aan wat het doel is van de twee verschillende vormen van handhaving, hoe de handhaving in gang gezet kan worden en wie hierbij de regie heeft.

Tabel 3 Belangrijkste verschillen tussen bestuursrechtelijke en strafrechtelijke handhaving

	Bestuursrecht	Strafrecht
Doel	Overtreding ongedaan maken/ herstel oude situatie	Overtreder straffen/ grens stellen
Middel	Melding doen bij de gemeente of gemeentelijk toezichthouder constateert ambtshalve overtreding	Aangifte doen
Regie	Gemeente	Openbaar Ministerie (na aangifte)

De keuze voor de wijze van handhaving is afhankelijk van de aard van de overtreding en de toestand waarin het betreffende monument zich bevindt. Om een goede afweging te kunnen maken voor de wijze van handhaving, volgt hieronder een beknopte beschrijving van de bestuursrechtelijke handhaving en van de strafrechtelijke handhaving. Als de behoefte bestaat aan aanvullende kennis – bijvoorbeeld om te bepalen welke wijze van handhaving wenselijk is – kan aanvullende informatie worden ingewonnen bij bijvoorbeeld de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed of de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed.

2.1 Bestuursrechtelijke handhaving

Bestuursrechtelijke handhaving houdt in dat de gemeente maatregelen en (herstel)sancties kan opleggen waarmee de overtreding geheel of gedeeltelijk ongedaan gemaakt of gestopt wordt en herhaling van de overtreding wordt voorkomen. Bestuursrechtelijke handhaving is gericht op herstel van de overtreding. Als (gedeeltelijk) herstel nog mogelijk is, beschikt de gemeente over twee dwangmiddelen[6]:

Last onder bestuursdwang

De overtreder krijgt de kans om binnen de zogenoemde 'begunstigingstermijn' de overtreding te beëindigen. Wanneer deze is verlopen wordt de bestuursdwang uitgeoefend en verricht de gemeente de benodigde werkzaamheden zelf, want de overtreder weigert dit. De uitvoering gebeurt sober en doelmatig, met inachtneming van de monumentale waarde. De kosten hiervan worden op de overtreder verhaald.

Last onder dwangsom

Als na de begunstigingstermijn de overtreding nog niet is beëindigd, moet de overtreder een dwangsom betalen. Na het verstrijken van de begunstigingstermijn zal de eigenaar met iedere week van uitstel een vermeerdering van het bedrag verschuldigd zijn aan de gemeente.

Na inwerkingtreding van de Omgevingswet komt daar nog een derde mogelijkheid bij (art. 18.13 Omgevingswet):

Bestuurlijke boete

Dit is een bestuursrechtelijk sanctioneringsmiddel met een bestraffend karakter. Het voordeel van de bestuurlijke boete is dat deze door de gemeente zonder tussenkomst van het Openbaar Ministerie of een rechter kan worden opgelegd. Bestuursrechtelijk handhaven is meestal effectief. Een overtreder schrikt vaak al terug van de mogelijkheid een dwangsom te moeten betalen. Daarvoor moet die dwangsom redelijk zijn, maar wel dermate hoog, dat er voor de verstoorder een financiële prikkel van uitgaat. In verband met mogelijke bezwaar- en beroepsprocedures is het raadzaam het bestuursrechtelijke handhavingstraject te laten begeleiden door een jurist. Voor wat betreft bestuurs-rechtelijke handhaving wordt verwezen naar de handreiking van de RCE *Instandhoudingplicht rijksmonumenten*[7].

2.2 Strafrechtelijke handhaving

Daarnaast, of in plaats daarvan, kan aangifte worden gedaan. Het strafrechtelijke traject start met het doen van aangifte bij (of een eigen constatering van) de politie of een buitengewoon opsporingsambtenaar (boa).[8] De politie of de boa zal de aangifte vervolgens bespreken met het Openbaar Ministerie (OM). Dit is de instantie die verdachten voor de strafrechter kan brengen. Het OM zorgt ervoor dat strafbare feiten worden opgespoord en vervolgd. Daarvoor werkt het samen met de politie en andere opsporingsdiensten.

[6] Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Instandhoudingsplicht rijksmonumenten*, Een handreiking voor gemeenten, Amersfoort 2016.
[7] Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Instandhoudingsplicht rijksmonumenten*, Een handreiking voor gemeenten, Amersfoort 2016.
[8] Het is ook mogelijk aangifte te doen bij een boa van een omgevingsdienst. Hierop wordt nader ingegaan in paragraaf 3.2.

Afbeelding 4 Losgehaalde trappaal met verzaagde treden van het rijksmonument Beukerstraat 30 in Zutphen. Foto: gemeente Zutphen.

Afbeelding 5 Na een bestuursrechtelijk handhavingstraject zijn de monumentale trap en de in stukken gezaagde balken weer teruggebracht in Beukerstraat 30. Foto: gemeente Zutphen.

Binnen het Openbaar Ministerie zal het Functioneel Parket de bespreking van een aangifte met betrekking tot een monument op zich nemen, omdat het om een economisch delict gaat. Het Functioneel Parket zal dan samen met de politie bekijken of er aanknopingspunten voor nader onderzoek zijn. Als er nader onderzoek wordt ingesteld, zal het Openbaar Ministerie uiteindelijk op basis van het gehele dossier bekijken of vervolging mogelijk en opportuun is. Als het onderzoek naar het oordeel van het Openbaar Ministerie onvoldoende bewijs voor een strafbaar feit heeft opgeleverd, zal het de zaak moeten seponeren wegens gebrek aan bewijs (een technisch sepot).

Als het onderzoek wel voldoende bewijs heeft opgeleverd, heeft het Openbaar Ministerie diverse afdoenings-mogelijkheden:

Een beleidssepot

Het OM besluit hiertoe als er weliswaar voldoende bewijs is, maar vervolging niet opportuun is, bijvoorbeeld omdat inmiddels de overtreding is hersteld en een vervolging niets toevoegt.

Afdoening met een strafbeschikking

Het Openbaar Ministerie doet hierbij de zaak zelf af.

Dagvaarding

Het Openbaar Ministerie maakt de zaak aanhangig bij de rechtbank. Dit kan tot verschillende uitkomsten leiden, van vrijspraak tot veroordeling.

Het Openbaar Ministerie beslist wat er met de aangifte gebeurt. De kans op een succesvol vervolg van een aangifte neemt toe als de aangifte zorgvuldig wordt opgebouwd. Daarom is het raadzaam om bij het doen van aangifte de (handhavings)jurist van de gemeente of een omgevingsdienst te betrekken, en tevens een monumenten-ambtenaar, zodat er voldoende kennis aanwezig is op het gebied van monumenten en de regelgeving voor de bescherming van monumenten.

2.3 Wanneer (ook) aangifte doen

Welke interventie bij een overtreding met betrekking tot een monument passend is, is van meerde factoren afhankelijk. Bijvoorbeeld het type overtreding, de omstandigheden van het concrete geval en het beoogde doel van handhaving. Een leidraad voor het bepalen hoe kan worden opgetreden, is het handhavingsbeleid van de gemeente.[9] De gemeente Amsterdam ontwikkelde een Monumentenmatrix met een stappenplan om een afgewogen keuze te maken voor het handhaven gericht op herstel en gevolgen. Ook de Landelijke Handhavingstrategie bevat een matrix die als hulpmiddel kan dienen bij de bepaling van de juiste interventie(s). Op basis daarvan kan worden geconcludeerd dat het in ieder geval bij *schade* aan een rijksmonument door een *calculerende* (bewust belemmerende en/of risico nemende) dader raadzaam is om naast bestuursrechtelijke handhaving aangifte bij de politie te doen. Dat geldt ook als de vermoedelijke dader *herhaaldelijk overtredingen* begaat (recidiverende dader). Als herstel niet meer mogelijk is bestaat enkel de optie om aangifte te doen.[10]

Ook kan aan de hand van de volgende vragen bekeken worden of er (ook) aangifte gedaan kan worden:

- Is sprake van verlies van monumentale waarden?
- Zijn de monumentale waarden definitief verloren gegaan?
- Heeft de overtreder door de overtreding financieel voordeel behaald?
- Is er sprake van opzet?
- Reageert de overtreder aanhoudend niet passend op bestuursrechtelijke maatregelen?
- Maatschappelijke impact of verontwaardiging.

Een reden om aangifte te doen, kan de afschrikwekkende werking die daarvan uitgaat, zijn. De overtreding of het misdrijf kan de overtreder namelijk een strafblad opleveren. Aangifte kan daarnaast de nodige publiciteit genereren, die kan zorgen voor een afschrikwekkende werking. De gemeente geeft hiermee een duidelijk signaal af: tegen overtredingen of misdrijven met betrekking tot rijksmonumenten wordt opgetreden.

2.4 Verjaring

Als de gemeente, na constatering van een overtreding, lang gewacht heeft met handhaven, kan het zijn dat de zaak strafrechtelijk verjaard is.[11] In dat geval is het soms nog wel mogelijk om bestuursrechtelijk te handhaven. Verwaarlozing van een monument is een voortdurend delict: hier is geen sprake van verjaring. Pas als de verboden toestand is beëindigd, dus als het pand is opgeknapt, begint de verjaringstermijn te lopen. Uiteraard verdient het aanbeveling om niet te lang te wachten om tot handhaving over te gaan.

[9] Als een gemeente geen handhavingsbeleid heeft waarin monumenten expliciet worden genoemd, dan kan als voorbeeld worden gekeken naar het Handhavingsbeleid Wabo van de gemeente Amsterdam.

[10] In sommige gevallen kan een (gedeeltelijke) reconstructie wellicht toch wenselijk zijn, bijvoorbeeld als een belangrijk interieuronderdeel (bijv. een stucplafond) of complexonderdeel (een koetshuis op een buitenplaats) gesloopt is. Het blijkt in bepaalde gevallen mogelijk dat een gemeente via een last onder dwangsom herbouw van een verdwenen complexonderdeel eist. https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@111355/201806397-1-a1.

[11] Bij strafrechtelijke handhaving is op grond van artikel 70 van het Wetboek van Strafrecht de verjaringstermijn 6 jaar voor misdrijven waarvoor een boete, hechtenis of gevangenis van maximaal 3 jaar geldt. Zowel voor de Wabo als voor de Monumentenwet/Erfgoedwet is de verjaringstermijn 6 jaar.

Afbeelding 6 Entree met hekpijlers van de van rijkswege beschermde historische buitenplaats Ivicke in Wassenaar. Van de verwaarlozing van deze buitenplaats is aangifte gedaan bij de politie. Parallel daaraan loopt een bestuursrechtelijk handhavingstraject.

3 Aangifte doen

Wie kan er aangifte doen en waar kan de aangifte gedaan worden? Tegen wie kan een aangifte gericht zijn en waar moet een aangifte idealiter aan voldoen? Hieronder worden deze vragen beantwoord.

3.1 Wie kan aangifte doen?

Iedereen die kennis draagt van een strafbaar feit is bevoegd daarvan aangifte te doen.[12] Je hoeft dus niet zelf slachtoffer of belanghebbende te zijn. Ambtenaren zijn zelfs verplicht aangifte te doen van *misdrijven* waardoor inbreuk wordt gemaakt op een regeling waarvan de uitvoering of de zorg voor de naleving aan hen is opgedragen.[13] Dat laatste kan ook van toepassing zijn op ambtenaren die kennis krijgen van een overtreding met betrekking tot een monument. Deze handleiding is specifiek bedoeld voor gemeenten die overwegen aangifte te doen.

Omdat iedereen aangifte kan doen van een strafbaar feit hoeft een ambtenaar van de gemeente bij het doen van aangifte geen schriftelijke volmacht te overleggen. Dat is anders als aangifte wordt gedaan namens het college van burgemeester en wethouders. Dan is een schriftelijke volmacht nodig, waarin het college van burgemeester en wethouders verklaart dat de betreffende ambtenaar bevoegd is om namens hen aangifte te doen.

3.2 Waar kan aangifte worden gedaan?

Aangifte doen van overtredingen en misdrijven met betrekking tot monumenten kan bij:
- de politie;
- een buitengewoon opsporingsambtenaar (boa) van de gemeente of een omgevingsdienst.

3.2.1 Aangifte bij de politie

Een aangifte van een overtreding kan aan de balie van het politiebureau worden gedaan in de plaats waar het monument zich bevindt. Wanneer bij de politie aangifte wordt gedaan mag van haar worden verwacht dat zij deze aangifte opneemt. Artikel 163 Wetboek van Strafvordering bevat namelijk de verplichting voor opsporingsambtenaren om een aangifte van een strafbaar feit op te nemen.

Er wordt dan een proces-verbaal opgemaakt, hetgeen een weergave is van wat je hebt verklaard. Aangeraden wordt om een afspraak te maken met een taakaccenthouder milieu of iemand van het team milieu van de recherche. De laatsten hebben namelijk kennis van en ervaring met milieugerelateerde (economische) delicten, waar delicten met betrekking tot monumenten ook onder vallen. Via het algemene telefoonnummer 0900-8844 van de politie kan een afspraak worden gemaakt voor het doen van aangifte op het politiebureau.

3.2.2 Aangifte bij een buitengewoon opsporingsambtenaar (boa)

Als een ambtenaar van de gemeente aangifte wil doen, dan kan dit ook bij een buitengewoon opsporingsambtenaar (boa) van de gemeente of de omgevingsdienst.[14] Boa's van een omgevingsdienst kunnen zelfstandig een proces-verbaal opmaken. De boa's hebben veel ervaring met het opmaken van een proces-verbaal en het horen van verdachten van milieu gerelateerde (economische) delicten. Sommige boa's hebben kennis van wet- en regelgeving met betrekking tot monumenten, maar het verdient aanbeveling om de boa samen met een toezichthouder monumenten van de gemeente het proces-verbaal te laten opstellen (gelet op diens expertise). Ook hebben boa's vaak korte lijnen met het Openbaar Ministerie. Ook is het mogelijk dat een aangifte die in eerste instantie bij de politie is gedaan in overleg kan worden overgedragen aan een boa van een omgevingsdienst.
Een boa kan het proces-verbaal aan het Functioneel Parket van de betreffende regio sturen. Het proces-verbaal wordt door het Openbaar Ministerie beoordeeld en indien er genoeg bewijs is, volgt er een strafrechtelijke afdoening.

De Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed kan zowel de politie als boa's van een gemeente of omgevingsdienst adviseren als behoefte bestaat aan specifieke kennis op het gebied van monumenten of de wet- en regelgeving voor de bescherming van monumenten.

3.3 Tegen wie aangifte doen?

Ook als er (nog) geen dader bekend is, kan aangifte worden gedaan. Als er wel een of meer vermoedelijke daders bekend zijn, is het belangrijk om van te voren goed te bepalen tegen wie aangifte wordt gedaan. Aangifte kan worden gedaan tegen degenen die het strafbare feit (vermoedelijk) hebben gepleegd, maar ook tegen degenen die daarvoor verantwoordelijk zijn of die daartoe opdracht hebben gegeven (functioneel dader).

[12] Artikel 161 van het Wetboek van Strafvordering (Sv).
[13] Artikel 162 Sv.
[14] Mits bevoegd voor het Domein I Openbare ruimte (hieronder valt de Erfgoedwet/Monumentenwet), dan wel Domein II Milieu, welzijn en infrastructuur (hieronder vallen alle wetten die strafbaar zijn gesteld in de Wed, zoals de Erfgoedwet/Monumentenwet en de Wabo).

Meestal zal de aangifte worden gedaan tegen:
- de eigenaar (natuurlijk persoon of rechtspersoon);
- de uitvoerder (bijv. bouwbedrijf, aannemer, onderaannemer)
- een ander persoon, niet zijnde de eigenaar of uitvoerder

De eigenaar

Als bijvoorbeeld een monument wordt gesloopt zonder vergunning, dan gebeurt dat meestal omdat de eigenaar hier opdracht toe heeft gegeven. Bij een dergelijk vermoeden ligt het voor de hand om in ieder geval aangifte te doen tegen de eigenaar. Dat geldt ook als sprake is van langdurige verwaarlozing van een monument. De eigenaar van een monument kan een natuurlijk persoon of een rechtspersoon zijn. In het Kadaster is na te gaan wie de (juridisch) eigenaar is. Als de eigenaar een rechtspersoon is, dan kan ook aangifte worden gedaan tegen degene(n) die feitelijk leiding geeft/geven aan de rechtspersoon.

De uitvoerder

Als de overtreding (in opdracht van de eigenaar) is begaan door een aannemer, dan kan ook aangifte worden gedaan tegen de aannemer en/of diens aannemersbedrijf. Soms is er sprake van een hoofdaannemer (die eindverantwoordelijk is) die een onderaannemer heeft ingezet, terwijl deze onderaannemer het strafbare feit heeft gepleegd. In zo'n geval zijn er mogelijk meerdere (rechts)personen als verdachten aan te merken en moeten deze in de aangifte worden genoemd. In het strafrechtelijk onderzoek zullen opsporingsambtenaren en het OM uiteindelijk bepalen wie als verdachten moeten worden aangemerkt en wie eventueel als verdachte of getuige zal worden gehoord. Het is mogelijk dat er gelijktijdig een of meer rechtspersonen en een of meer natuurlijke personen als verdachten worden aangemerkt in dezelfde zaak.

Een ander persoon, niet zijnde de eigenaar of uitvoerder

Als er sprake is van vandalisme (bijvoorbeeld bekladden of ramen vernielen van een monument) of diefstal (bijvoorbeeld van interieuronderdelen) dan kan aangifte worden gedaan tegen de vernieler of dief. Ook als de dader onbekend is, is het aan te bevelen om aangifte te doen. Het doen van aangifte is bovendien verplicht indien een monument verzekerd is tegen vandalisme en/of diefstal en de verzekeringsnemer de schade wil claimen. Een verzekeraar stelt het indienen van een proces verbaal van aangifte verplicht bij een schadeclaim.

3.4 De aangifte

Hieronder volgt een stappenplan voor het doen van aangifte.

Stap 1 Informatie verzamelen

Als besloten is om aangifte te doen, is de eerste stap het verzamelen van relevante informatie. De politie en het OM beoordelen op basis van de bij de aangifte ingediende informatie of een zaak kans van slagen heeft en verder wordt opgepakt. Een goed voorbereide aangifte, met een zo compleet mogelijk overzicht van de relevante informatie, vergroot de kans op een succesvol vervolg. Hieronder wordt nader ingegaan op welke informatie bijdraagt aan een kansrijk vervolg van de aangifte. Overigens is het niet zo dat er na het doen van aangifte geen aanvullende informatie meer kan worden aangeleverd. Soms zal de politie of het OM in het kader van het strafrechtelijk onderzoek nog om aanvullende informatie vragen.

Stap 2 Aangifte doen

Een aangifte kan mondeling of schriftelijk worden gedaan. Wenselijk is om de aangifte en de bijlagen op papier en/of digitaal (bijvoorbeeld op een USB stick) te overhandigen en deze vervolgens mondeling toe te lichten.

In bijlage I bij deze handreiking is een voorbeeld opgenomen van een aangifte. Hieronder volgt een opsomming van wat in ieder geval vermeld moet worden in een aangifte.

Overtreding(en) en juiste wetsartikelen

Het is raadzaam om er voor te zorgen dat bij de aangifte meteen duidelijk is *waarvan* precies aangifte wordt gedaan. Het schema in hoofdstuk 1 kan worden gebruikt om vast te stellen welke wetsartikelen zijn overtreden.

Opzet?

Als er opzet in het spel is, is sprake van een misdrijf in plaats van een overtreding, en heeft dit ook gevolgen voor de strafmaat (zie paragraaf 1.3). Als opzet aannemelijk kan worden gemaakt of aangetoond is, is de kans groter dat de politie en het OM de zaak zullen oppakken. Aangezien er in het economisch strafrecht sprake is van zogenaamd kleurloos opzet[15], is er al snel sprake van opzet in de zin van de Wet op de Economische delicten. Niettemin is het goed om in de aangifte te vermelden op grond waarvan (vermoedelijk) sprake is van opzet en eventueel bewijs daarvan bij de aangifte te voegen. Als bewijs hiervoor kunnen bijvoorbeeld stukken waaruit blijkt dat de eigenaar wist dat hij te maken had met een rijksmonument en dat hij het betreffende onderdeel niet mocht slopen, worden gebruikt. Ook foto's of filmpjes van de overtreding kunnen

[15] Bij kleurloos opzet hoeft de dader niet geweten of bedoeld te hebben om de wet te overtreden. 'Boos opzet', zoals dat wordt genoemd, is niet vereist. Het enkel opzettelijk handelen of nalaten is voldoende.

helpen om de opzet aan te tonen. Dit betekent echter niet dat als er geen sprake is van opzet of dit op voorhand niet bekend is, geen aangifte kan worden gedaan.

Datum overtreding/eerste constatering
Als de datum van de overtreding bekend is, vermeld deze dan in de aangifte. Als de datum niet bekend is, geef dan de periode, waarbinnen de overtreding vermoedelijk gepleegd is, aan. Bij verwaarlozing van een monument kan de overtreding over een periode van vele jaren voortduren en kan deze zelfs nog voortduren op het moment van het doen van de aangifte. Dit zal dan vermeld moeten worden in de aangifte. Indien de datum bekend is wanneer de mogelijke overtreding voor het eerst is geconstateerd, laat deze dan ook in de aangifte opnemen.

Adres, korte beschrijving monument en monumentnummer
Belangrijk is om in de aangifte duidelijk te maken dat het gaat om een overtreding die betrekking heeft op een beschermd monument en om welk pand of object het precies gaat. Het monumentnummer van rijksmonumenten is te vinden in het rijksmonumentenregister van de RCE.

Vermoedelijke dader(s)
Om aangifte te doen is het niet per se nodig dat de mogelijke dader bekend is. De kans op vervolging is wel groter als deze bekend of te achterhalen is. Dus indien bekend, is het van belang om in de aangifte de (vermoedelijke) dader te noemen. In paragraaf 3.3 wordt hier nader op ingegaan.

Stap 3 Bijlagen

Het verdient aanbeveling om de volgende bijlagen toe te voegen:

a. Feitenrelaas
Een chronologisch overzicht van de gebeurtenissen. Bijvoorbeeld vergunningaanvraag door de eigenaar, vergunningverlening, constatering van de overtreding door de gemeentelijke toezichthouder, stillegging van de werkzaamheden, bestuursrechtelijke handhaving, etc.

b. Omschrijving rijksmonument in het rijksmonumentenregister
De omschrijving van een rijksmonument is te vinden in het rijksmonumentenregister van de RCE. Het rijksmonumentenregister bevat de volgende gegevens: het rijksmonumentnummer, de inschrijvingsdatum, korte identificerende omschrijving of aanduiding, de kadastrale aanduiding en de adresgegevens. De bescherming van het rijksmonument omvat de gehele onroerende zaak. Dus alle onderdelen (bestanddelen) van de onroerende zaak maken deel uit van het rijksmonument, ook al zijn ze niet in de omschrijving genoemd. Monumenten en archeologische monumenten die door gemeenten en provincies zijn aangewezen, worden niet op deze website getoond.

c. Nadere waardenstelling rijksmonument
Sommige redengevende omschrijvingen in het rijksmonumentenregister zijn erg kort. Ook is uit de redengevende omschrijvingen vaak niet op te maken welke onderdelen van monumentale waarde zijn. Uit jurisprudentie blijkt dat het hele pand en alle vaste bestanddelen (bijvoorbeeld deuren, schouwen, stucplafonds en wandschilderingen) beschermd zijn. Dat bepaalde (interieur)bestanddelen van een monument niet in de redengevende omschrijving zijn genoemd, betekent dus niet dat deze onderdelen niet beschermd zijn. Dit geldt niet alleen voor rijksmonumenten, maar ook voor provinciale en gemeentelijke monumenten.[16]

Als de redengevende omschrijving beknopt is en er vragen zijn over de monumentale waarde, verdient het aanbeveling om een monumentendeskundige een nadere waardenstelling te laten maken, waaruit blijkt dat de illegaal gewijzigde of gesloopte onderdelen van monumentale waarde zijn/waren.

d. Foto's beschadigde of verdwenen onderdelen (situatie voor/na)
Maak inzichtelijk voor de politie, de boa, het Openbaar Ministerie en de rechter wat de aard en de omvang van de schade is. Het wordt daarom aangeraden om – als dit mogelijk is - een bijlage met foto's toe te voegen waarop de situatie voor en na de overtreding (bijvoorbeeld naast elkaar) duidelijk zichtbaar is. Ook is het belangrijk om voor politie en Openbaar Ministerie duidelijk te beschrijven wat er op de foto's zichtbaar is. Om de situatie voor en na de overtreding inzichtelijk te maken, kan eveneens gebruik gemaakt worden van bouwtekeningen.

e. Beschrijving van het door de overtreder met de overtreding behaalde financiële voordeel
Omdat het om economische delicten gaat, verdient het aanbeveling om aannemelijk te maken dat de overtreder met zijn overtreding financieel voordeel heeft behaald en waar dit dan in zit. Te denken valt bijvoorbeeld aan het uitsparen van restauratiekosten (zie het voorbeeld in paragraaf 4.4.2) of waardevermeerdering van het pand (of van het perceel) door de illegale werkzaamheden. Het Openbaar Ministerie kan zo nodig ook zelf het financieel voordeel berekenen en dit voordeel eventueel ontnemen.

[16] Zie de uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (ABRvS) van 3 augustus 2005 over het Victoria Hotel in Amsterdam: https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@20763/200501989-1 en de uitspraak van 15 mei 2013 ABRvS over een gemeentelijk monument in 's-Hertogenbosch: https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@90104/201206741-1-a2.

Afbeelding 7
Van het zonder vergunning uitgraven van een kelder in het rijksmonument Nieuwe Markt 17-18-19 in Deventer deed de gemeente aangifte. Vervolgens legde de rechter de eigenaar een boete en een voorwaardelijke celstraf op.

f. Eventuele vergunningen en andere relevante correspondentie
Als door de gemeente voorafgaand aan de overtreding met de eigenaar is gecorrespondeerd of vergunningen zijn verleend dan is het van belang om ook deze stukken als bijlagen toe te voegen. Verduidelijk zo nodig waarvoor precies wel/geen vergunning is verleend en waarvan is afgeweken. Tot slot kan het nodig zijn om te verduidelijken dat de illegale werkzaamheden echt onderdelen die tot de monumentale waarde behoren, betreffen. Bijvoorbeeld dat de illegaal verwijderde vloer uit historische houten planken bestond en niet uit moderne houten vloerdelen. Het moet helder zijn dat de werkzaamheden geen vergunningsvrije werkzaamheden waren.[17]

g. Gegevens eigendom en vermoedelijke dader(s)
Als de (vermoedelijke) dader(s) bekend is/zijn dan is het aan te bevelen om daarvan gegevens bij te voegen. Als de overtreding bijvoorbeeld door een sloopbedrijf is begaan, voeg dan het adres en de website van dit bedrijf en een uittreksel uit het handelsregister van de Kamer van Koophandel toe, waaruit blijkt van wie het bedrijf is. Ook verdient het aanbeveling om een uittreksel uit het register van het Kadaster toe te voegen waaruit blijkt wie de eigenaar van het rijksmonument is. Tot slot is het raadzaam om te kijken of er een verband is met andere monumenten (is de overtreder eigenaar van of betrokken bij andere monumenten), hoe het gesteld is met de omliggende panden (zijn die ook in eigendom van de overtreder en/of ondervinden deze ook hinder/schade door de geconstateerde overtreding(en)?) en of er mogelijk sprake van recidive is. Dat zijn strafverhogende elementen.

h. Foto's en/of filmpjes van websites of beeldbanken e.d.
Bij een gemeente zijn niet altijd recente foto's beschikbaar van het betreffende rijksmonument. In dat geval is het de moeite waard om bijvoorbeeld de beeldbank van de RCE (https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl), Google Street View of de website van Funda te raadplegen voor bruikbare foto's.

i. Informatie over bestuursrechtelijke handhavingsacties van de gemeente
Het is belangrijk om aan te geven welke stappen de gemeente zelf op basis van het bestuursrecht heeft gezet, indien dit van toepassing is. Het Openbaar Ministerie heeft daardoor ook zicht op het bestuursrechtelijke handhavingstraject en op de wijze waarop de overgang van bestuursrecht naar strafrecht is verlopen. Als bestuursrechtelijk optreden niet meer mogelijk is, licht dit dan nader toe in de aangifte.

j. Redenen om (ook) aangifte te doen
Tot slot is het raadzaam om aan te geven waarom de gemeente het belangrijk vindt om (naast bestuursrechtelijke handhaving) aangifte te doen. Redenen kunnen bijvoorbeeld zijn dat:
- monumentale waarden voorgoed zijn verdwenen.
- er vermoedelijk sprake is van opzet (= misdrijf);
- de vermoedelijke dader(s) bekend zijn;
- de gemeente graag een duidelijk signaal wil afgeven dat misdrijven met betrekking tot rijksmonumenten niet worden getolereerd.

In bijlage 1 is een voorbeeld opgenomen van een aangifte met enkele tips.

Mochten er nog onduidelijkheden of vragen zijn naar aanleiding van deze informatie, dan kan er contact worden opgenomen met de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed. Dit kan via de contactpagina op de website van de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed.

[17] Zie hiervoor: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Vergunningvrij*, versie 2.2, Amersfoort 2017

4 Het verloop van de procedure na aangifte

Wat gebeurt er nadat er aangifte is gedaan bij de politie of een boa van de gemeente of omgevingsdienst? Hieronder wordt dit proces stap voor stap besproken.

4.1 Proces-verbaal opmaken door politie of boa

Als de politie of een boa een aangifte heeft opgenomen zal de deze een proces-verbaal opmaken. Als bij aangifte een schriftelijke verklaring is overhandigd, dan zal daar in het proces-verbaal naar worden verwezen. Na het opstellen van het proces-verbaal wordt aan degene die aangifte heeft gedaan gevraagd dit te ondertekenen. Na aangifte kan het zijn dat gevraagd wordt om aanvullende informatie. Zoals eerder vermeld, is het beter om de belangrijkste informatie al meteen bij het doen van aangifte te overhandigen.

4.2 Overleg met het Openbaar Ministerie en vervolgingsbeslissing

Binnen het Openbaar Ministerie beslist het Functioneel Parket of al dan niet wordt overgegaan tot strafrechtelijk onderzoek en vervolging. Over de voortgang en de stand van zaken van de procedure kan contact worden opgenomen met de parketsecretaris van het Functioneel Parket, waar de zaak is ingediend. Daarnaast is het raadzaam om de aangifte in het driehoeksoverleg ter bespreking in te brengen.[18]

4.3 Strafrechtelijk onderzoek, getuigen en verdachten horen door politie of boa

Indien de aangifte wordt opgepakt, dan zal de politie strafrechtelijk onderzoek instellen of zal de boa proces-verbaal opmaken, waarbij getuigen en verdachten worden gehoord. Overigens kunnen de politie en de boa het onderzoek gezamenlijk doen. Verdachten hebben het recht om zich tijdens de verhoren te laten bijstaan door een advocaat.

4.4 Dossier overdracht aan het Openbaar Ministerie

Na de verhoren en het afronden van het proces-verbaal wordt de zaak gezonden aan het Openbaar Ministerie. Binnen het Openbaar Ministerie beslist het Functioneel Parket of de zaak wordt afgedaan met een strafbeschikking, wordt voorgelegd aan de rechter of wordt geseponeerd. Dit hangt vooral af van het beschikbare bewijs. Recidive en de ernst van de zaak wegen voornamelijk mee bij het bepalen van de strafmaat.

4.4.1 Seponering

In sommige gevallen wordt de zaak geseponeerd. Daarom kan het verstandig zijn om al voor het doen van aangifte met het Functioneel Parket te overleggen om een idee te krijgen of het voldoende aanknopingspunten ziet om de zaak op te pakken.

Als het Functioneel Parket besloten heeft om de zaak te seponeren, dan kan hiertegen bij het Gerechtshof eventueel nog een procedure worden gestart op basis van art. 12 Wetboek van Strafvordering. Het is dan wel van belang om het Functioneel Parket te verzoeken om een afdoeningsbericht, anders is een klacht tegen de beslissing om niet te vervolgen niet mogelijk. De gemeente 's-Hertogenbosch heeft in een monumentenzaak een keer met succes van deze mogelijkheid gebruik gemaakt.[19]

4.4.2 Afhandeling door Functioneel Parket en verzet

Het kan ook voorkomen dat een zaak door het Functioneel Parket niet wordt voorgelegd aan de rechter, maar dat de vertegenwoordiger van het Functioneel Parket, de officier van justitie, aan de verdachte(n) een voorstel doet voor een (buitengerechtelijke) transactie of een strafbeschikking oplegt. Een transactie betreft geen vaststelling van schuld en is buitengerechtelijk. De verdachte moet vooraf met het voorstel voor een transactie akkoord gaan. Als de transactie niet betaald wordt, gaat de zaak alsnog naar zitting. Een strafbeschikking betreft daarentegen wel een vaststelling van schuld. De verdachte wordt in dat geval bestraft met een geldboete of een taakstraf. De verdachte kan in verzet gaan tegen de strafbeschikking. De zaak wordt dan alsnog aan de rechter voorgelegd. In de praktijk worden door het Functioneel Parket voornamelijk strafbeschikkingen opgelegd.

De door het Functioneel Parket en de rechter opgelegde geldboetes zijn over het algemeen niet erg hoog. Om die reden heeft een officier van justitie een keer in een zaak met

[18] Overleg tussen burgemeester, officier van justitie en politie, waarin op gemeentelijk of bovenlokaal niveau overlegd wordt over de taakuitvoering van de politie en afspraken worden gemaakt over de inzet van de politie.

[19] https://www.bastionoranje.nl/index.php?pagina=nieuws&categorie=369&artikel=8509 en https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/1669011/vastgoedbaas-geoffrey-g-uit-vught-vervolgd-voor-vernieling-rijksmonument-in-den-bosch.

Afbeelding 8
Door het opleggen van een last onder bestuursdwang kon de gemeente Wassenaar voorkomen dat het hoofdgebouw van de buitenplaats Ivicke verder in verval raakte. Op deze foto is het hoofdgebouw te zien na de uitvoering van de herstelmaatregelen uit de last onder bestuursdwang.

een verdachte tevens een schikking getroffen ten aanzien van het wederrechtelijk genoten voordeel (artikel 36 e, eerste lid, Wetboek van Strafrecht). De eigenaar hoefde na het (laten) instorten van zijn rijksmonument immers niet te restaureren en zijn voordeel was dat hij een nieuw, zelfs groter, pand kon bouwen op deze plek. Het kwam uiteindelijk tot een schikking van circa € 60.000.

Als een strafbeschikking van het Functioneel Parket onherroepelijk wordt, leidt dit voor de verdachte tot een aantekening op zijn of haar justitiële documentatie (strafblad). Dit heeft over het algemeen wel afschrikwekkende werking. Alleen om die reden kan het al wenselijk zijn om aangifte te doen.

4.4.3 Zitting rechtbank en uitspraak

Als de zaak voor de strafrechter komt, dan zal de verdachte zich laten bijstaan door een advocaat. De officier van justitie is degene die de zaak namens het Functioneel Parket voor de rechter brengt. Indien het een openbare zitting betreft, staat het een ieder vrij om als toehoorder bij de zitting aanwezig te zijn.

Overtreders vinden een veroordeling en een strafblad en zeker ook publiciteit daarover in de media over het algemeen heel vervelend, zodat daar wel degelijk een afschrikwekkende werking van uit gaat. In dat kader is het belangrijk er tijdig bij het Functioneel Parket op aan te dringen dat publicatie van de door het Functioneel Parket of de rechter opgelegde straf plaats vindt. Als dit niet gebeurt, zal de afschrikwekkende werking van de opgelegde straf geringer zijn.

Als een verdachte spijt betuigt en de overtreding heeft hersteld, kan het zijn dat de rechter een voorwaardelijke boete oplegt met een proeftijd. Als het erg lang duurt voordat een zaak op zitting komt, kan de rechter daarmee rekening houden bij het bepalen van de hoogte van de straf. Als de rechter de te laste gelegde feiten niet bewezen acht, wordt de verdachte vrijgesproken.

4.5 Op de hoogte blijven en laten publiceren van de uitspraak

Degene die aangifte heeft gedaan kan bij de aangifte verzoeken om op de hoogte te worden gehouden over het verloop van de procedure. Als er na het doen van aangifte niets van de zaak wordt vernomen, dan kan er bij de politie of boa of het Functioneel Parket navraag gedaan worden naar de stand van zaken. Het verdient ook aanbeveling om aan het Functioneel Parket te vragen of de rechterlijke uitspraak gepubliceerd en daarmee openbaar gemaakt kan worden. U kunt dit laten weten aan de parketsecretaris van het Functioneel Parket van het betreffende Openbaar Ministerie.

Bijlagen

Bijlage 1 Voorbeeld van een aangifte

Aangifte beschadigen of vernielen rijksmonument

1. Gegevens delict

Feit : (opzettelijk) beschadigen/vernielen van een rijksmonument
Plaats delict : < adres van het rijksmonument >
Nadere omschrijving : rijksmonument (monumentnummer[20]): .....
incident : opzettelijk beschadigen / vernielen van bovengenoemd rijksmonument

Overtreding art. 11, eerste lid, Monumentenwet 1988 jo. art. 9.1, eerste lid, aanhef en onder a, Erfgoedwet; en art. 2.1, eerste lid, aanhef en onder f, Wabo;

Pleegdatum / tijd: : Tussen ..... 20..... en ..... 20.....

2. Gegevens aangever

Achternaam : .....

Voornamen : .....

Geboortedatum : .....

Geboorteplaats : .....

Geslacht : .....

Nationaliteit : .....

Adres : .....

Postcode plaats : .....

Doet hierbij aangifte namens de benadeelde:

Rechtspersoon naam : gemeente .....

Adres : .....

Postcode plaats : .....

Van het bovengenoemde incident, dat plaatsvond op de locatie genoemd bij 'plaats delict',
tussen ..... 20..... 00:00 uur en ..... 20..... 00:00 uur:[21]

Ik ben namens de benadeelde gerechtigd tot het doen van aangifte.[22]

[20] Zie https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/
[21] Indien precieze tijd niet bekend, dan 00.00 uur invullen.
[22] Zorg voor een machtiging waaruit blijkt dat de betreffende persoon gemachtigd is om namens de gemeente aangifte te doen.

Kort feitenrelaas

- Op < datum > heeft < naam toezichthouder > geconstateerd dat in het beschermde monument illegale (sloop)werkzaamheden hebben plaatsgevonden;
- deze werkzaamheden betreffen onder meer beschadiging/vernieling/sloop/aantasting/verwijdering van de volgende monumentale onderdelen (zie overzicht in bijlage):
- de volgende monumentale onderdelen zijn onherstelbaar beschadigd en/of afgevoerd/verdwenen: ...., ... (zie bijlage);
- keuze:
  - deze beschadigingen vallen onder het algemene verbod als bedoeld in artikel 11 Monumentenwet 1988/9.1, eerst lid, aanhef en onder a, en 10.18 Erfgoedwet;
  - voor deze wijzigingen was op grond van artikel 2.1, eerste lid, aanhef en onder f, Wabo een omgevingsvergunning vereist;
  - door de eigenaar was voor deze werkzaamheden wel/geen omgevingsvergunning aangevraagd;
  - de gemeente had voor deze werkzaamheden wel/geen omgevingsvergunning verleend (indien vergunning is verleend, dan deze als bijlage toevoegen);
  - in de omgevingsvergunning waren de volgende voorschriften opgenomen met betrekking tot de monumentale onderdelen: ....., ...;
  - geconstateerd is dat de volgende werkzaamheden in strijd met (deze voorschriften) van de omgevingsvergunning zijn uitgevoerd: .....;
- naar aanleiding hiervan is er wel/geen contact geweest met de eigenaar(s) of andere vermoedelijke dader(s) of getuige(n)
- wel/geen vermoeden van opzet, omdat .....;
- Op ..... tot en met ..... zijn de werkzaamheden stilgelegd;
- de gemeente heeft wel/geen bestuursrechtelijk handhavingstraject gestart (zie bijlage).

Vermoedelijke daders(s)

Ik doe aangifte tegen de volgende vermoedelijke dader(s)/medeplegers/medeplichtigen:

A. Opdrachtgever:

- eigenaar(s) van het rijksmonument (natuurlijke persoon of rechtspersoon)[23]
- Indien rechtspersoon, ook tegen de directeur
- eventueel huurder / bewoner

en/of

B. Uitvoerder(s):

- Aannemer/bouwbedrijf/adviesbureau[24]
- Indien uitvoerder bedrijf/rechtspersoon, dan ook tegen de directeur
- Werklieden

of

C. Iemand, niet zijnde de opdrachtgever of uitvoerder (bijv. in geval van vandalisme of diefstal).

Redenen om deze aangifte te doen

Wij hebben als gemeente besloten aangifte te doen omdat (keuzemogelijkheden):

- het om een belangrijk en in het oog springend monument van nationaal belang gaat;
- belangrijke monumentale waarden voorgoed zijn verdwenen. Deze waarden en het authentieke materiaal kunnen via bestuursrechtelijke handhaving niet meer worden teruggebracht;
- er sprake is van (voorwaardelijke) opzet, dit is op grond van de wet een misdrijf;
- de vermoedelijke dader(s) zijn bekend;
- de gemeente wil graag dat een duidelijk signaal wordt afgegeven dat bij misdrijven tegen beschermde rijksmonumenten wordt opgetreden.

Relevante wetsartikelen

- *Monumentenwet/Erfgoedwet*
  Opzettelijk beschadigen of vernielen van een rijksmonument, of daaraan onderhoud onthouden dat voor de instandhouding daarvan noodzakelijk is.

  (Art. 11, eerste lid, Monumentenwet 1988 jo. artikel 9.1, eerste lid, aanhef en onder a, en 10.18 Erfgoedwet);

- *Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo)*
  Het (opzettelijk) zonder en/of in afwijking van een omgevingsvergunning slopen, verstoren, verplaatsen of in enig opzicht wijzigen van het rijksmonument of het herstellen, gebruiken of laten gebruiken van een rijksmonument op een wijze waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht.

  (Art. 2.1, eerste lid, aanhef en onder f, Wabo)

  en

[23] NAW gegevens en bewijs van eigendom toevoegen. Denk aan uittreksel uit het register van het Kadaster. Bij een rechtspersoon ook een uittreksel uit het handelsregister van de Kamer van Koophandel (KvK) toevoegen, waaruit blijkt wie directeur/bestuurder is.

[24] Adresgegevens van het bedrijf en uittreksel uit het handelsregister van de Kamer van Koophandel toevoegen.

- *Wet op de economische delicten (Wed)*
  Op grond van artikel 1a, onderdeel 2, van de Wed (zoals dit artikel tot 1 juli 2016 luidde) jo. art. 9.1, tweede lid, onder b, van de Erfgoedwet, is handelen in strijd met art. 11 van de Monumentenwet 1988 een economisch delict.
  Op grond van artikel 1a, onderdeel 2, van de Wed, is handelen in strijd met artikel 2.1, eerste lid, aanhef en onder f, Wabo ook een economisch delict.

  Uit artikel 2, eerste lid, Wed, blijkt dat de economische delicten, bedoeld in artikel 1a, onderdeel 2, Wed misdrijven zijn, voor zover zij opzettelijk zijn begaan.

  Uit artikel 6, eerste lid, aanhef en onder twee, van de Wed blijkt dat dit misdrijf bestraft kan worden met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren, taakstraf of geldboete van de vierde categorie. Een hogere straf is mogelijk, afhankelijk van de waarde van de goederen, waarmee of met betrekking tot welke het economisch delict is begaan. Ook is een hogere straf mogelijk als het misdrijf is begaan door een rechtspersoon.

Bijlagen en extra informatie bij deze aangifte
Bij deze aangifte voeg ik de volgende bijlagen:

1. Uittreksel uit het rijksmonumentenregister waaruit blijkt dat het pand een rijksmonument is;
2. Nadere waardenstelling/beschrijving door een monumentendeskundige van de waarden van het monument;
3. Uitgebreider feitenrelaas/overzicht gebeurtenissen met betrekking tot het rijksmonument;
4. (Foto-)overzicht van situatie voor/na;
5. (Foto-)overzicht illegaal gesloopte/verwijderde onderdelen;
6. Uittreksel uit het register van het Kadaster waaruit blijkt wie eigenaar van het pand is;
7. Indien eigenaar en/of dader een rechtspersoon is: uittreksel uit het handelsregister van de Kamer van Koophandel waaruit blijkt wie de bestuurders van de rechtspersoon zijn;
8. Relevante aanvragen, tekeningen, omgevings-vergunning(en);
9. Eventueel links naar filmpje/foto's/krantenartikelen over het rijksmonument op internet (bijv. Funda, Google Streetview etc.);
10. Indien aanwezig, foto's of filmpjes van getuigen.

Bijlage 2 Websites

Meer informatie over het doen van aangifte en strafrechtelijke handhaving

- https://www.politie.nl/onderwerpen/milieucriminaliteit.html
- https://www.om.nl
- https://www.rechtspraak.nl/organisatie-en-contact/organisatie/rechtbanken
- https://wetten.overheid.nl/zoeken

Overige relevante websites

Registers

- https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/
- https://www.kadaster.nl/contact
- https://www.kvk.nl/service-en-contact
- https://www.monumenten.nl/monumenten-overzicht/soorten-monumenten/wat-is-een-gemeentelijk-monument
- https://www.monumenten.nl/monumenten-overzicht/soorten-monumenten/wat-is-een-provinciaal-monument

Gemeenten

- https://vng.nl/artikelen/wegwijzer-12-toezicht-en-handhaving-ingericht
- https://monumentengemeenten.nl/werkgroepen-2/werkgroep-vth

Omgevingsdiensten

- https://www.omgevingsdienst.nl/omgevingsdiensten

Monumentenwacht

- https://monumentenwacht.nl

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

- https://www.cultureelerfgoed.nl
- https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/veilig-erfgoed/rce-incidententeam

Praktische handvatten voor gemeentelijk toezicht en handhaving

- https://www.monumententoezicht.nl
- https://www.monumententoezicht.nl/jurisprudentie
- https://www.infomil.nl/onderwerpen/integrale/handhaving/landelijke

Belanghebbende erfgoedorganisaties

- https://www.heemschut.nl
- https://www.cuypersgenootschap.nl
- https://www.awn-archeologie.nl

Meer informatie over de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed

- https://www.inspectie-oe.nl
- https://www.inspectie-oe.nl/onderwerpen/rijksmonumenten
- https://inspectie-oe.databank.nl/databank

Bijlage 3 Bronnen

- F.A.M. Hobma, 'De Instandhoudingsplicht voor rijksmonumenten in de Erfgoedwet', in: *TBR 2018-55*
- *Landelijke handhavingstrategie, Een passende interventie bij iedere bevinding, versie 1.7*, 24 april 2014
- M.G.J. Maas-Cooymans, A. Danopolous en J. Barensen, *Handhaving door en voor gemeenten. Een juridische handleiding voor de gemeentelijke praktijk*, VNG, Den Haag 2019
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Infoblad Bouwbesluit 2012, Moeten monumenten voldoen aan de bouwregelgeving?*
- Pro Facto, *Toezicht en handhaving monumentenwetgeving*, Groningen, 2011
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Handhaving en preventie op archeologische monumenten*, Amersfoort 2015
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Instandhoudingsplicht rijksmonumenten, Een handreiking voor gemeenten*, Amersfoort 2016
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, afdeling Juridische Zaken, *Rijksmonumenten onder de Omgevingswet*, versie 1.2, 7 september 2021
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Vergunningvrij, versie 2.2*, Amersfoort 2017
- https://www.bastionoranje.nl/index.php?pagina=nieuws&categorie=369&artikel=8509
- https://www.infomil.nl/onderwerpen/integrale/handhaving/landelijke/introductie
- https://www.justis.nl/producten/bibob/
- https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/1669011/vastgoedbaas-geoffrey-g-uit-vught-vervolgd-voor-vernieling-rijksmonument-in-den-bosch
- https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@20763/200501989-1
- https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@80302/201101486-1-a2
- https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@90104/201206741-1-a2
- https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@111355/201806397-1-a1
- https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/01/16/antwoorden-kamervragen-over-het-bericht-huizen-ivicke-haalt-shortlist-europese-7-most-endangered-sites
- https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20182019-2983.html

Disclaimer bij deze publicatie
Wetsteksten, jurisprudentie en verwijzingen zijn aan veranderingen onderhevig. Deze handreiking voor gemeenten zal regelmatig worden aangepast. Mocht u een onjuistheid tegenkomen, laat het ons weten via het contactformulier. De meest recente versie van deze handreiking is te vinden op https://www.inspectie-oe.nl

Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Postbus 16476 | 2500 BL Den Haag
info@inspectie-oe.nl | https://www.inspectie-oe.nl

februari 2022